

ЕТНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

THE ETHNOCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE CONTEXT OF MODERN REQUIREMENTS FOR THE EDUCATIONAL PROCESS

У статті досліджується значення етнокультурної компетентності в практичній діяльності соціального працівника. У поліетнічному суспільстві набуття цієї компетентності є важливою умовою підготовки фахівців соціальної роботи. У рамках міжнародної співпраці вона допомагає налагоджувати ділові стосунки, продуктивні форми взаємодії, підтримує ефективні партнерські відносини з іноземними колегами тощо. У професійній діяльності з клієнтами іншої національності ця компетентність сприяє кращому розумінню їх потреб та взаємодії з ними. Також вона дає можливість виявити поведінку чи дії клієнтів, які можуть бути зумовлені традиційною культурою етносу і несуть в собі певну небезпеку чи дискримінацію інших осіб. Така компетентність допоможе фахівцю вчасно реагувати на негативні прояви етнічної культури та здійснювати профілактику. Етнокультурна компетентність є важливою в практичній роботі з мігрантами. Вважаємо, що вона повинна сприяти їх культурній інтеграції в українське суспільство. Реалізація цього напряму вимагатиме від соціальних працівників не лише знання феноменів культури мігрантів, а й глибокого розуміння української культури.

Доведено, що формування етнокультурної компетентності є необхідним елементом професійної підготовки соціальних працівників. Потрібно запроваджувати в освітній процес вивчення положень про етнічну культуру та релігії світу, психологію етносу, національну свідомість, ідентичність, ідеї державотворення, міграційні процеси, міжкультурну комунікацію, етнічну толерантність. Реалізувати це завдання можна за допомогою додавання відповідних модулів у навчальні дисципліни та запровадженням в навчальні плани підготовки нових предметів. Запропоновано вивчення низки дисциплін. Поряд з такими предметами, як «Історія України», «Українська мова та культура», «Історія та теорія зарубіжної культури», «Релігієзнавство», вважаємо актуальним вивчення предметів «Народи та культури світу», «Міграційні процеси та міжкультурна комунікація», «Основи етнопсихології», «Етнокультурологія», «Історія української державності» тощо. Це сприятиме якісній підготовці і набуттю випускником відповідної компетентності.

Ключові слова: етнос, етнічна культура, компетентність, соціальний працівник, професійна діяльність.

The importance of ethnocultural competence in the practical work of a social worker is explored in the article. In a multi-ethnic society, the acquisition of this competence is an important condition for the training of professional social workers. In the framework of international cooperation, it helps to establish business relationships, productive forms of interaction, maintain effective partnerships with foreign colleagues, etc. In professional activities with clients of a different nationality, it helps to understand better their needs and interact with them. It also gives an opportunity to identify the behaviors or actions of clients that may be subsequent by the traditional culture of ethnicity, and which present some danger or discrimination to others. Such competence will help the specialist to respond in time to negative manifestations of ethnic culture and to carry out prevention. Ethno-cultural competence is important in the practical work with migrants. We believe that it should promote their cultural integration into Ukrainian society. The implementation of this trend will require social workers not only knowledge of migrant culture phenomena, but also a deep understanding of Ukrainian culture.

It is proved that the formation of ethno-cultural competence is an important element of professional training of social workers. It is necessary to implement in the educational process the study of the provisions on ethnic cultures and religions of the world, psychology of ethnicity, national consciousness, identity, ideas of state formation, migration processes, intercultural communication, ethnic tolerance. You can accomplish this by adding appropriate modules to the courses and introducing new subjects into the curriculum. The study of a number of disciplines is offered. Along with such subjects as "History of Ukraine", "Ukrainian language and culture", "History and theory of foreign culture", "Religious studies", we consider relevant study "Peoples and cultures of the world", "Migration processes and intercultural communication", "Fundamentals of ethno-psychology", "Ethnocultural studies", "History of Ukrainian statehood" and more. It will accompany the qualitative preparation and acquisition of appropriate competence by the graduate.

Key words: ethnicity, ethnic culture, competence, social worker, professional activity.

УДК 378:364.04

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-22>

Логвиненко В.М.,

канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін та соціальної роботи
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Грицанюк В.В.,

канд. політ. наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін та соціальної роботи
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В умовах стрімкого суспільного розвитку та соціальних змін виникає потреба в швидкій і якісній адаптації до нових умов та діяльності, яка б враховувала актуалізовані цими змінами додаткові чинники й обставини. Виникає потреба трансформацій та формування нових підходів у підготовці фахів-

ців, змін в змісті, меті, спрямованості освітнього процесу. Для успішної професійної діяльності випускники закладів вищої освіти мають володіти компетентностями, які відповідають вимогам часу. Отже, були розроблені й затверджені Міністерством освіти і науки України Стандарти вищої освіти за спеціальностями. Стандарт вищої

освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачає формування таких компетентностей у фахівців, які б дозволили розв'язувати складні професійні завдання в комплексних і невизначених умовах.

Сьогодні суспільства практично усіх держав набувають поліетнічні ознаки. У сучасному світі інтенсифікуються процеси, пов'язані з глобалізацією, міжнародною взаємодією, міграцією. Перед соціальною роботою стоїть завдання забезпечення умов для належної життєдіяльності всіх груп населення, недопущення чи нейтралізації конфліктних ситуацій, кризових явищ в міжетнічному середовищі, сприяння у вирішенні проблем мігрантів та біженців. Також поживається співпраця та взаємодія з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями в галузі соціальної роботи. Перед фахівцями виникає проблема міжетнічної комунікації та потреба врахування в професійній діяльності етнічного чинника. Ця вимога передбачена Стандартом вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» і відображена у фахових компетентностях, таких як здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці [4] та здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей [4]. Ці завдання значною мірою реалізуються через набуття етнокультурної компетентності й етнічної толерантності майбутніми фахівцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам етнокультурної компетентності присвячені дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців. Зокрема, О. Березюк вивчає методичні засади формування етнокультурної компетентності, її механізми, функції, рівні. О. Семенов досліджує етнокультурну компетентність як складний багатовимірний процес якісних змін в пізнавальній, моральній, естетичній, емоційній сферах особистості. Цю Цжи розглядає етнокультурну компетентність особистості як одну з ключових, яка набувається через утворення етнічної картини світу на поліетнічній основі. Сутність, структура, особливості формування етнічної компетентності певних професійних груп аналізуються такими вченими, як Н. Лисенко, Н. Сідельник, Н. Онищенко, Л. Дудікова, Т. Соколенко, П. Фриз, Л. Соляр, В. Гончарук, О. Гуренко, В. Гаснюк, Л. Маєвська, Л. Агєєва, Л. Лічман, Сью Цзяюй та ін. У галузі соціальної роботи з числа останніх публікацій етнокультурну компетентність фахівців в умовах глобалізації розглядала С. Стрельбицька.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Феномен етнокультурної компетентності залишається недостатньо вивче-

ним в контексті професійної діяльності соціальних працівників. Необхідно здійснити конкретизацію значення етнокультурної компетентності в професійній діяльності соціальних працівників, виділити та охарактеризувати ті напрямки соціальної роботи, ефективна реалізація яких неможлива без цієї компетентності, дослідити механізми формування етнокультурної компетентності як необхідного елемента професійної підготовки соціальних працівників.

Мета статті - розкрити значення етнокультурної компетентності в практиці соціальної роботи та окреслити напрями професійної діяльності соціальних працівників, які передбачають обов'язкове володіння фахівцями цією компетентністю.

Виклад основного матеріалу. Загалом компетентність визначають як спроможність індивіда або групи впоратися з тим чи іншим завданням, опанувати складну ситуацію й прийняти адекватне рішення [2, с. 174]. Отже, етнокультурна компетентність – це ступінь вияву людиною знань, умінь і навичок, які дозволяють їй правильно оцінювати специфіку і умови взаємодії, взаємовідносин з представниками інших етнічних спільнот, знаходити адекватні форми співробітництва з ними з метою підтримання атмосфери взаєморозуміння і взаємної довіри [1, с. 114]. Така компетентність формує правильне розуміння національних культур і повагу до них та дозволяє фахівцям соціальної роботи якісно взаємодіяти з представниками інших етносів, враховуючи особливості їхньої національної культури, характеру, традиційного способу життєдіяльності, релігії, етикету, та ставитися до них толерантно. Толерантність не лише сприяє коректному ставленню до іноетнічних традицій чи поведінки, а й допомагає вирішити проблеми ненасильницькими способами без застосування тиску.

Вважаємо за доцільне виділити певні аспекти в професійній діяльності соціальних працівників, пов'язані з міжетнічною компетентністю. Один з них стосується ділових стосунків. Сьогодні розширюється міжнародна співпраця і ділові зв'язки в галузі соціальної роботи. Вітчизняні фахівці соціальної роботи взаємодіють із закордонними колегами в питаннях протидії торгівлі людьми, проблем насильства, відповідального батьківства, захисту прав дітей, фізичної і соціальної реабілітації військовослужбовців, міграції тощо, обмінюються досвідом, проводять спільні дослідження соціальних проблем. Така діяльність передбачає не лише володіння проблемним полем, міжнародними нормативно-правовими актами в галузі, а й вміння налагоджувати продуктивні форми взаємодії, підтримувати ефективні партнерські відносини з іноземними колегами, узгоджувати позиції, приймати спільні консенсусні рішення тощо. Окрім цього, на загальноприйнятий діловий етикет часто накладається відбиток національних традицій і звичаїв

учасників співпраці, що теж необхідно враховувати. Саме тому фахівцю необхідно знати особливості національного характеру, етнічно зумовлені способи міжособистісної взаємодії та комунікації, специфіку способу життя, манери поведінки іноземних колег та бути здатним правильно їх інтерпретувати. Він повинен вміти долати різні труднощі у взаємодіях і комунікації та створювати сприятливу психологічну атмосферу, яка необхідна для досягнення позитивних результатів. Він має бути готовим коректно і професійно відгукуватися на запити чи поведінку колег, за потреби вибирати такі способи взаємодії, які б враховували етнічні особливості учасників співпраці. Володіючи етнокультурною компетенцією, соціальні працівники будуть вільно орієнтуватися в системі етнічних традицій, стереотипів, норм, етнопсихологічних рис характеру та особливостей сприйняття іноземних колег та досягатимуть розуміння й узгодження різнорідних інтересів і потреб.

Етнокультурна компетентність в професійній діяльності з клієнтами іноетнічного походження сприяє не лише кращому розумінню їх запитів та взаємодії з ними. Важливим аспектом міжетнічної компетентності в практиці соціальної роботи є усвідомлення того, що традиційні норми та культура життєдіяльності іншого етносу не завжди збігаються з прийнятими в даному соціумі та можуть вступати з ними в дисонанс. Наприклад, це можуть бути елементи суворого поводження чи насильства щодо членів сім'ї, неналежного виконання батьківських обов'язків, обмеження свободи чи примусу до здійснення певних ритуалів чи культів тощо. Якщо такі дії порушують загальнолюдські цінності, принижують гідність, інтереси інших осіб, то у такому разі до них недопустиме толерантне ставлення чи поблажливість. Увага до інших етнічних культур, передбачення їх можливої специфіки та професійні навички розпізнавання таких проблем дадуть змогу фахівцю запобігати та протидіяти таким актам поведінки, здійснювати профілактику тощо.

Ще один аспект етнокультурної компетентності в професійній діяльності соціальних працівників пов'язаний з соціокультурною інтеграцією клієнтів, що належать до інших етносів, і передбачає знання фахівцями української культури, історії, норм, традицій тощо. Клієнтами соціальних служб можуть бути дві категорії іноетнічних груп. Перша - представники усталених етнічних груп, які проживають на території України впродовж двох і більше поколінь та є адаптованими чи навіть інтегрованими в український соціум. Друга - неусталені етнічні групи чи новоприбулі мігранти. Працюючи з другою групою таких клієнтів, соціальним службам доводиться вирішувати низку проблем, пов'язаних з їхньою соціальною адаптацією. Інколи це ускладнюється тим, що вихідці з інших країн схильні до

компактних поселень, а це не сприяє адаптації до нових умов життя і сприйняття іншої для них культури, а працює на підтримку та збереження їхньої етнічної культури життєзабезпечення, дотримання традицій, виконання культів та обрядів, використання лише рідної мови тощо. Таким чином, як зазначає С. Слабінська, вони створюють «суспільство в суспільстві», соціокультурна закритість якого нерідко контрастує з більш відкритою моделлю співтовариства, яке їх приймає [3]. За такої ситуації постає необхідність в заходах, пов'язаних із сприйняттям нової культури етнічними групами, що змінили місце проживання. Тому перед центральними та місцевими органами самоврядування стоїть завдання проводити заходи не лише із задоволення соціальних потреб і сприяння економічній незалежності мігрантів, а й з розробки програм для адаптації та соціокультурної інтеграції їх в суспільство. У реалізації цього напрямку важливу роль відіграють органи соціального захисту населення, які надають допомогу у вирішенні соціальних, матеріальних, правових та інших проблем різним групам клієнтів, в тому числі й мігрантам. Напрями практичної соціальної роботи з мігрантами орієнтовані на їх пристосування до нового соціуму. Такі заходи пов'язані з вирішенням питання економічної самостійності, що є вкрай актуальним на початкових етапах входження в нове суспільство. Проте гармонійне співжиття з місцевим населенням передбачає культурну інтеграцію, яка передбачає розуміння і сприйняття нової культури і вимагає тривалого часу й цілеспрямованої діяльності. Соціальні працівники, з якими взаємодіють мігранти, в контексті своєї професійної діяльності можуть сприяти соціально-культурній інтеграції, в результаті якої мігранти зможуть повноцінно увійти в нове співтовариство. Реалізація цього напрямку вимагатиме від соціальних працівників не лише знання феноменів культури мігрантів, а й глибокого розуміння української культури.

Формування етнокультурної компетентності є необхідним елементом професійної підготовки соціальних працівників і передбачає комплексне засвоєння таких її компонентів: когнітивного, аксіологічного, збережувально-перетворювального, мотиваційного, комунікативного, рефлексивного, естетичного. Когнітивний компонент передбачає обізнаність в традиціях, культурних цінностях, психології певного етносу, особливостях його побуту, світогляду, релігії. Аксіологічний компонент характеризує ціннісне ставлення представників етносу до етнокультури. Збережувально-перетворювальний компонент передбачає передачу культурного досвіду та готовність до відтворення традицій на основі набутих знань та навичок. Мотиваційний компонент відображає прагнення до освоєння, збереження і збагачення традицій власного

етносу. Комунікативний компонент віддзеркалює здатність особистості до діалогу з представниками свого та інших етносів на засадах толерантності, взаєморозуміння, взаємоповаги. Рефлексивний компонент характеризує готовність особистості до оцінки себе як представника етносу та свого ставлення до культурних традицій інших етносів. Естетичний компонент визначає причетність людини до мистецьких традицій етносу [5].

У процесі професійної підготовки необхідно дбати про те, щоб майбутні фахівці соціальної роботи володіли системними знаннями про матеріальну і духовну культуру та психологію як свого народу, так і інших етносів, особливо тих, які проживають на території України; орієнтувалися в сучасних етнічних та міграційних процесах; мали сформовану національну свідомість; прагнули зберігати, популяризувати та передавати надбання своєї культури та були здатні до міжкультурної комунікації. Крім цього, варто приділити увагу формуванню етнічної толерантності, неупередженого ставлення до представників певного етносу, вміння добирати ті способи професійної взаємодії, які б найкраще відповідали етнічній специфіці клієнтів.

Забезпечення формування етнокультурної компетентності можливе через запровадження в освітній процес вивчення положень про етнічні культури та релігії світу, психологію етносу, національну свідомість, ідентичність, ідеї державотворення, міграційні процеси, міжкультурну комунікацію, етнічну толерантність. Реалізувати це завдання можна за допомогою додавання відповідних змістових модулів у навчальні дисципліни запровадження в навчальні плани підготовки нових предметів. Поряд з такими класичними дисциплінами, як «Історія України», «Українська мова та культура», «Історія та теорія зарубіжної культури», «Релігієзнавство», вважаємо актуальним вивчення таких, як «Народи та культури світу», «Міграційні процеси та міжкультурна комунікація», «Основи етнопсихології», «Етнокультурологія», «Історія української державності» тощо. Це сприятиме якісній підготовці і набуттю випускниками відповідних компетентностей.

Висновки. Отже, в сучасних умовах зростає значення етнокультурної компетентності в практиці соціальної роботи. У рамках міжнародної співпраці вона допомагає налагоджувати ділові

стосунки, продуктивні форми взаємодії, приймати спільні консенсусні рішення, підтримувати ефективні партнерські відносини з іноземними колегами тощо. У професійній діяльності з клієнтами іноетнічного походження етнокультурна компетентність як сприяє кращому розумінню їх потреб та взаємодії з ними, так і дає можливість виявляти поведінку чи дії, які можуть бути зумовлені традиційною культурою життєдіяльності етносу і несуть в собі певну небезпеку чи дискримінацію інших осіб. Така компетентність допоможе вчасно реагувати на негативні прояви етнокультури та здійснювати профілактику. У практичній роботі з мігрантами етнокультурна компетентність фахівця сприятиме їх соціокультурній інтеграції в українське суспільство.

Таким чином, маючи відповідні знання і будучи компетентним в традиціях, нормах, цінностях як своєї, так і інших національних культур, майбутні фахівці соціальної роботи зможуть ефективно взаємодіяти з представниками інших етносів у рамках професійної діяльності. Подальші дослідження з цієї теми можуть стосуватись розкриття потенціалу конкретних дисциплін та форм занять у формуванні етнокультурної компетентності та визначення її рівня шляхом емпіричного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Етнокультурологія : словник-довідник / автор-укладач Л.М. Маєвська. Житомир : ЖДУ, 2007. 392 с.
2. Євтух В.Б. Етнічність : енциклопедичний довідник. Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
3. Слабінська С.В. Соціокультурна інтеграція та адаптація мігрантів у сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики, 2010. 20 с.
4. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти «бакалавр», галузь знань 23 «Соціальна робота», спеціальність 231 «Соціальна робота» : затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 557. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf> (дата звернення: 30.10.2019).
5. Цяо Цжи Сутність етнокультурної компетентності: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 297-306.